

folk/ed. Derg, 2021; 27(1):29-46
DOI: 10.22559/folklor.1341

Research Article / Araştırma Makalesi

Dünya ve Türk Kültüründe Tarihi, Mitik ve Ekinsel Açından “Ayna”nın Yeri*

The Place of the “Mirror” in the World and Turkish Culture in terms of its History, Myths and Culture

Medine Sivri**
Zeynep Angın***

Öz:

Ayna, insanoğlunun kadim tarihi boyunca ona eşlik etmiş en önemli nesnelere biridir. Bu nedenle sıradan bir nesneden farklı olarak aynanın da derin bir tarihi bulunmaktadır. Antik kalıntılarda yapılan arkeolojik kazılar, aynanın bazı medeniyetlerde bir süs eşyası; bazılarında ise yeniden dünyaya gelebilmek için kullanılacak bir nesne olarak mezarlarda ölünün yanına bırakıldığını işaret etmektedir. Kendisine yüklenen bu simgesel anlamlar nedeniyle de ayna; tarih, kültür, mitler ve edebiyat için zengin bir kaynak olmuştur. Tarih boyunca medeniyetler arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşim ve kültür alışverişleri sonucu aynanın bu simgesel anlamları farklı medeniyetlerde de açığa çıkmıştır. Bu bağlamda ayna mit, tarih, kültür ve edebiyatta benzer özellikler göstererek kendine yer edinmiştir. Bu çalış-

Geliş tarihi (Received): 22.07.2020 - Kabul tarihi (Accepted): 01-09.2020

* Bu makale 2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof.Dr. Medine Sivri danışmanlığında tamamlanan “Mit, Tarih, Kültür ve Edebiyat Ekseninde Ayna” başlıklı doktora tez çalışmasından oluşturulmuştur.

** Prof.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. msivri@ogu.edu.tr. ORCID 0000-0002-9407-9308

*** Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. orhan.zeynep@gmail.com. ORCID 0000-0002-2083-004X / CC BY

mada tarihsel ve sosyolojik bakış açısının ışığıyla ayna değerlendirilmiştir. Aynanın yalnızca görüntüyü yansıtarak insanı görünür kılan özelliği dışında, aynaya tarih boyunca yüklenen anlamları değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler doğrultusunda aynanın kadim geçmişi ve insanoğlunun yaşamındaki yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuçta, ayna tarihine ve aynanın farklı alanlardaki kullanımlarında aynanın insanlar tarafından çeşitli ritlerde yoğun olarak kullanıldığı ve farklı boyutlara geçiş için gerekli olan bir anahtar olarak simgeleştirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: *ayna, mit, tarih, kültür, obje*

Abstract:

The mirror is one of the most important objects that have accompanied it (humankind) throughout the ancient history of man. Therefore, unlike an ordinary object, the mirror also has a deep history.

Archaeological excavations in ancient ruins, the mirror is an ornament in some civilizations; in some he showed that it was left next to the deceased in graves as an object to be used for rebirth.

Archaeological excavations in ancient ruins, the mirror is an ornament in some civilizations; in others, it indicates that it was left next to the deceased in graves as an object to be used for rebirth.

Because of these symbolic meanings attributed to the mirror, it has been a rich resource for history, culture, myths and literature. As a result of the mutual interactions and cultural exchanges between civilizations throughout history, these symbolic meanings of the mirror have also manifested themselves in different civilizations. In this context, mirror has taken its place in myths, history, culture and literature by showing similar features. In this study, the mirror is evaluated in the light of the historical and sociological perspective. Apart from the feature of the mirror that makes people visible by only reflecting the image, it is aimed to evaluate the meanings attributed to the mirror throughout history. In this context, the ancient history of the mirror and its place in the life of human beings were tried to be evaluated in line with the data obtained.

In the history of the mirror and the use of the mirror in different areas, it has been determined that the mirror was used extensively by people in various rituals and symbolized as a key necessary for transition to different dimensions.

It has been determined that in the history of the mirror and the use of the mirror in different areas, the mirror was used extensively by people in various rites and symbolized as a key necessary for transition to different dimensions.

Keywords: *mirror, myth, history, culture, obje*

Extended summary

Before human beings used the mirror as a tangible object, it provided the beginning of the history of mirrors with the ability of water surfaces, shiny stones and tree trunks to reflect the image. After this beginning, the history of the first man-made mirrors dates back to BC. It is 7 thousand years. The first mirror used by man in archaeological excavations; It is a mirror made of shiny obsidian found in Çatalhöyük. Other ancient remains of the mirror were found in Egypt. Mediterranean civilizations, Greeks, Etruscans, Romans and Egyptians before these civilizations, who are interested in their beauty and ornaments; they used metals such as copper, tin and bronze and made a mirror by turning them into a thin glaze layer in order to prevent the oxidation of these metals. In this context, they used the simplest form of the glazing technique.

The mirror is also an indicator of wealth and splendor in these periods. Since it is very expensive, it is far from being an object that an ordinary person can own and use. In the Mediterranean civilizations, Etruscans, Roman and Greek civilizations, the mirror is an indispensable object used to display ornament and beauty. For this reason, women had to pay a large amount of money to own these objects.

The Sumerians could not increase the size of the mirrors due to the quality of the glass produced using different materials than the glass produced today. Of course, the glass used by the Sumerians in making mirrors is not in the image quality of the glass produced with today's technology. Sumerians used a greenish blue glass to make mirrors within the framework of the possibilities available at that time. Since flat, thin and light colored glass could not be produced, glass mirrors were the size of a small glass or cup. Glass is an important material used in mirror making. Glass's inherent bright and smooth surface is very attractive because it is a reflective surface. For this reason, the Sumerians used this reflective surface as a mirror by covering it with different metals. Considering the conditions of that period, glass mirrors constitute an upper class compared to metal mirrors that rust frequently.

The first glazed mirrors similar to the mirrors used today were made by Flanders who lived in today's Southwest Belgium and Northern France in the 15th century, and from there spread throughout Europe with the Renaissance. These glazed mirrors made in the Flandra region were used from the 15th to the 16th century. In the 16th century, Venice, which has an important place in the deep-rooted history of the mirror, took its place in the history scene with a new technique they developed in mirror making.

Having an ancient history and culture, Anatolia and Central Asian lands have hosted many civilizations and have interacted with many civilizations and cultures due to their location on the trade route. For this reason, the tradition of leaving a mirror on the grave in ancient civilizations in other geographies is also among the Turkish traditions. In the Gokturks period, information about the use of mirrors is obtained not only from the remains but also from written sources. It is seen that the mirror is mentioned in the Acura Inscriptions, one of the works belonging to this period. In this context, the use of mirrors in Turks, who have a long history, dates back to quite old times. It is understood that the first mirrors belonging to the Mining Age were made of iron, steel and bronze in the ruins from Central Asia.

Myths, which tell about the existential experiences of man and his efforts to make sense of his existence, are among the leading narratives that witness human life best. Myths also contain clues about living in harmony with this universe by trying to understand the language of the universe in which humanity lives. Myths, which constitute the main source of societies, cultures, arts and literatures, have also contributed to people's thinking of the mirror idea, seeing the power of reflection and discovering one's own self in the mirror. Narcissus myth also describes the important experience of seeing oneself on a reflective surface for the first time. This myth is also important for the relationship between the mirror and the human self. It tells about seeing oneself, establishing a relationship between self-image and self and recognizing oneself.

Surrounded by symbolic meanings, the myth of Narcissus has an important place in the history of mirrors. Because this myth proves that still water surfaces were used as mirrors by the first humans today. The features of the spring at the beginning of the myth describe the properties of the water surface that acts as a mirror. Because water surface has such a high and perfect reflection power, Narcissus was able to see the beautiful face and powerful body that made water and mountain nymphs fall in love with him for the first time and quite clearly.

Mirror, which has a history almost as old as human history, has gained a place as an important element in human life both as a use and with its symbolic meanings throughout the ages. The mirror was used not only as an image-reflecting object, but also in religious rituals and post-death rituals. For this reason, the mirror has been the most symbolized object by human beings. Because the use of the mirror in religious rituals and after-death rituals has caused its reflection feature to be attributed to different meanings. In this context, different beliefs about the mirror that emerged in different cultures still exist today.

Giriş

İnsanoğlu aynayı elle tutulur bir nesne olarak kullanmadan önce su yüzeyleri, parlak taşlar ve ağaç gövdelerinin görüntüyü yansıtma özelliğiyle ayna tarihinin başlangıcını sağlamıştır. Bu başlangıcın ardından ilk insan yapımı aynaların tarihi M.Ö. 7 bin yıldır. Yapılan arkeolojik kazılarda insanoğlunun kullandığı ilk ayna; Çatalhöyük'te bulunan parlak obsid-yenden yapılmış olan aynadır. Aynaya dair diğer eski kalıntılar ise Mısır'da bulunmuştur. Bu kalıntılar, bir ayna çerçevesine ait olan alçıtaşı ve kayağantaş levhalarıdır.

Her ikisi de yaklaşık olarak M.Ö. 4500 yıllarına ait olan bu parçalar, Mısır'da El-Badari'de bulundu. Aynı zamana ait büyük olasılıkla duvara asmak için delinmiş, yansıtıcı bir taş olan mika da yine Mısır'da bulunmuştur (Pendergrast, 2003: 3).

Mısır'da bulunan aynaya ait olan bu kalıntılar, o dönemde Mısır'da insanların yaptıkları aynaların etrafını çerçeveledikleri ve kendilerini daha iyi görebilmek için bu aynaları duvara astıklarını açıklamaktadır. Aslında söz konusu tarih göz önüne alındığında duvara asılmak için delinmiş olan ayna örneği oldukça önemlidir. Zira o dönemlerde diğer medeniyetlerde genellikle küçük boyutlu el aynası denilen tarzda aynalar kullanılmaktadır.

Güzelliklerine ve süs eşyalarına meraklı olan Akdeniz uygarlıkları, Yunanlılar, Etrüskler, Romalılar ve bu uygarlıklardan önce de Mısırlılar; bakır, kalay, tunç gibi metalleri kullanıp, bu metallerin oksitlenerek paslanmasını önlemek için de bunları ince bir sır tabaka haline getirerek ayna yapmışlardır. Bu bağlamda sırlama tekniğinin en basit şeklini kullanmışlardır.

Etrüsk kadınları da saplı, ayaklı, kutulu aynalar kullanıyorlardı ve bu aynalar mezarlarda bulunan Yunan aynalarına çok benziyorlardı. Varlıklı Roma kadınlarının da vazgeçemedikleri bir objeydi ayna; isyan eden Seneca şu tespiti yapmıştır bu bağlamda: “Kadınlar bu altın ya da gümüş işlemeli, değerli taşlarla süslü aynalardan birine sahip olabilmek için eskiden devletin yoksul generallerinin kızlarına verdiği çeyizinde değer ödemeye razıydılar! (Melchior-Bonnet, 2007: 24).

Ayna, bahsi geçen bu dönemlerde zenginlik ve ihtişamın da göstergesidir. Maliyeti çok pahalı olduğu için sıradan bir insanın sahip olup, kullanabileceği bir nesne olmaktan uzaktır. Akdeniz uygarlıkları, Etrüskler, Roma ve Yunan uygarlıklarında ayna, süsü ve güzelliği görüntüleyebilmek için kullanılan vazgeçilmez bir nesnedir. Bu nedenle de kadınlar bu nesnelere sahip olabilmek için oldukça yüklü miktarda para ödemek zorunda kalmışlardır.

Mısır’da ayna kültürü oldukça gelişmiştir. Bu gelişmenin altındaki neden ise Mısırlıların ölüm ve ölümden sonraki hayata olan inanışlarıdır. Bu inanış nedeniyle Mısır mezarlarına, ölümden sonraki yaşamda kullanabilmek için ölen kişinin sahip olduğu değerli eşyaları da konulmuştur. Mısır medeniyetinde ölüm çok önemsenmiş ve ölüme özel hazırlıklar yapılmıştır. Ölüm yalnızca doğal olarak yaşanan bir olay olarak değil, ölümden sonra öbür dünyanın tanrısı Osiris’in karşısında günahları ve sevapları için hesaplaşma yaşayacakları bir ortam olarak düşünüldüğü için bu medeniyetin ölüm sonrası ritleri çok fazladır. Bunların başında da beden bozulmadan muhafaza edilmesini sağlayan mumyalama işlemi gelmektedir (Timuçin, 1992: 59). Coğrafi şartları nedeniyle (çevresindeki çöller ve Nil nehri) Mısır medeniyeti başka medeniyetler ile çok fazla etkileşime girememiş ve kendi içine dönük, kapalı bir medeniyet olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda düşünüldüğünde Mısır’daki ritlerin kendine has, etkileşime girmemiş yapısı dikkat çekmektedir.

Mısır medeniyetinde aynaların mezarlarda yer almasının bir diğer nedeni de, Mısır inanç sisteminde insanın ruh eşini temsil eden Ka ve Ba’dır. Kadim bir tarihe sahip olan Mısır medeniyetinde Ka ve Ba’nın insanın görünmeyen bedeni olduğuna inanılmıştır. Ölümsüz olduğu düşünülen Ka ve Ba’ya yardımcı olabilmek için bazı ritler oluşturulmuştur:

Mısırlılar, her insanın dehasını, enerjisini ve kimliğini temsil eden Ka adında bir çifti olduğuna inanırlardı; ayrıca ruh ya da bilinci temsil eden ve genellikle bir kuş ile temsil edilen Ba’ya da inanırlardı. Bedenin özenle hazırlanan mumyalama işlemi ve diğer cenaze ritüelleri hem Ka’yı hem de Ba’yı muhafaza etmek için tasarlanmıştır. Ka’nın tıpkı bir önceki bedeninde olduğu gibi enerji için yiyeceğe ihtiyacı olduğu düşüncesinden hareketle, Mısırlılar düzenli olarak mezarlara yiyecek ve içecek bırakırlar. Gün boyunca cennete doğru uçup giden Ba’nın ise akşamları mumyalanmış bedeniyle yeniden buluştuğuna inanılırdı.

Mısır'da aynalar mezarların temel unsurlarıdır. Mısırlılar aynanın derinliklerinde keşfedilen Ka'nın ayna sayesinde muhafaza edildiğine ve yine ayna sayesinde diğer yaşama geçişine müsaade edildiğine inanmış olabilirler (Pendergrast, 2003: 5).

Antik Mısır kültüründeki mezara ayna bırakma geleneğine başka uygarlıklarda da rastlanılır. Mezara ayna bırakma geleneğinin temelinde, aynanın bu dünya ve ölümden sonra varılan öteki dünya arasındaki geçiş kapısı olarak görülme düşüncesi yatmaktadır. Aynanın derinlikleri bu medeniyetlerin inanışlarına göre, yeraltı/yerüstü ve ayaltı/ayüstü gibi farklı boyutlara açılan kapıdır:

Tarih öncesi zamanlardan beri aynalar insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Ruhu tutmak, kötü ruhları defetmek ya da son yolculuk olan diğer yaşama geçmeden önce bedenin kendi görüntüsünü kontrol etmek için Antik Mısırlılar, Kızılderililer, Çinliler, Mayalar ve İnkalar ölümlerini metal ya da taştan yansıtıcılarla gömdüler. Yuvarlak aynalar hem güneşi yansıtılabildiği için hem de güneşin küçük bir imitasyonu olduğu için güneş tanrılarıyla ilişkilendirildiler (Anderson, 2008: 1-2).

Mezara ayna bırakma geleneğinin, birbirinden farklı medeniyetlerde benzerlik göstermesi, hem aynayla ilgili insanoğlunun zihninde beliren düşüncenin ortak olmasına, hem aynanın yansıtma özelliğinden çağrışım kurarak farklı boyutlara açılan geçiş kapısı olarak görülmesi, hem de medeniyetler arası etkileşime işaret etmektedir:

M.Ö. 1000. yılda insanlar, dünyanın her yerinde ayna yapıyordu. Akdeniz'in sularında yelken açan Fenikeliler ve Etrüsklü tüccarlar; diğer ülkelerden haberleri, malları ve gelenekleri taşıyorlardı. Pek çok kültür geleneksel bronz Mısır aynasını değiştirerek kendi ayna tasarımlarını yapmıştır (Pendergrast, 2003: 8).

İlk defa Mısırlılar tarafından yapılan, daha sonra diğer medeniyetlerin de kendine özgü tarzda yapmış oldukları madenî aynalar, süslü çerçeveler içindedir ve son derece ince ve ayrıntılı işlemlerle bezenmiştir. Bunun nedeni aynanın estetik bir nesne olarak kabul edilmesi, süsün ve gösterişin bir göstergesi olarak görülmesidir:

Bu aynaların hemen hemen tümü kabarıktı, içbükey olduklarından yansıtıkları objeyi küçültüyorlardı, dışbükey olduklarında ise büyütüyorlardı. Genel olarak çok küçük –çapları on beş ya da yirmi santimetre- olan bu aynalardan üç amaca yönelik olarak yararlanılıyordu: çekmecelere ve kutulara konuluyordu ve cep aynaları olarak kullanılıyorlardı: saplı ve halkalı aynalar süslenme sırasında köle tarafından tutuluyordu ve daha sonra da duvara asılıyordu. Nihayet, bazıları bir destek (genellikle üç ayak ya da üç köke tutturulmuş bir dişi ya da erkek silüetini temsil eden destekler) üstünde dururdu (Melchior-Bonnet, 2007: 24).

Madenî aynaların ardından bilinen ilk cam aynayı Sümerliler yapmıştır. Camın parlak yüzeyini ayna gibi kullanan Sümerliler, ayna tarihinde farklı bir sayfa açmışlardır.

Sümerliler içinde buldukları dünyayı anlamak istediler. Nasıl oluyor da neşe ve hayat; ıstırap ve kaçınılmaz ölümle bir arada varoluyordu? Sayısız tanrı yarattılar ve kehanetlerin çeşitli metotları aracılığıyla geleceği öğrenmenin yollarını aradılar. Hayvanların iç organlarını incelerken ve gökyüzü ile ilgili çalışırken görüntüleri görmek için bir çeşit aynaya baktılar (Pendergrast, 2003: 6).

Sümerliler, günümüzde üretilen camdan farklı malzemeler kullanılarak üretilen camların kalitesi nedeniyle aynaların boyutunu büyütememişlerdir. Sümerlilerin ayna yapımında kullandıkları cam, günümüz teknolojisiyle üretilen camın görüntü kalitesinde değildir elbette. O dönem sahip olunan imkânlar çerçevesinde Sümerliler ayna yapımında kullanmak için yeşilimsi mavimsi renkte bir cam kullanmışlardır. Düz, ince ve açık renkli cam üretilmediği için cam aynalar küçük bir bardak ya da fincan boyutlarında olmuştur (Melchior-Bonnet, 2008: 27).

Cam, ayna yapımında kullanılan önemli bir materyaldir. Camın, doğasında olan parlak ve pürüzsüz yüzeyi, yansıtıcı bir yüzey olması nedeniyle oldukça caziptir. Bu nedenle Sümerliler bu yansıtıcı yüzeyin etrafını farklı metallerle kaplayarak ayna olarak kullanmışlardır. O dönemin şartları ile düşünüldüğünde cam aynalar, sık sık paslanan metal aynalara kıyasla bir üst sınıfı oluşturmaktadır.

Günümüzde kullanılan aynalara benzer ilk sırlı aynalar yaklaşık olarak 15. yüzyılda, bugünkü Güneybatı Belçika ve Kuzey Fransa'da yaşamış olan Flandersler tarafından yapılmış, oradan da Rönesans ile birlikte tüm Avrupa'ya yayılmıştır. 15. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Flandra bölgesinde yapılan bu sırlı aynalar kullanılmıştır. 16. yüzyılda ise aynanın köklü tarihinde önemli bir yere sahip olan Venedik, ayna yapımında geliştirdikleri yeni bir teknikle tarih sahnesindeki yerini almıştır:

(...) Venedikliler Murano'daki cam tesislerinde elde ettikleri bir alışımla, kusursuz görüntü veren fakat pahalıya mal olan gümüş sırlı aynaların kalitesine yakınlıkta ayna yapmayı başarmışlardır. Böylece Venedik aynaları dünyada ün yapmış ve XVII. yüzyılda Venedik'ten çeşitli ülkelere başlayan ayna ihracatı XX. yüzyıla kadar sürmüştür (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1991: 260).

Venedik, aynanın yapım tekniğini kolaylaştırması ve buna istinaden aynanın kullanımını yaygınlaştırması açısından son derece önemli bir mihenk taşıdır. Hem ayna yapımında uzun yüzyıllardır kullanılan eski tekniğin sona ermesini sağlamış, hem de geliştirdiği yeni teknik ve tasarım ile aynanın kullanım şekillerini çeşitlendirmiştir. Bu bağlamda Murano adasındaki cam tesisleri oldukça önemlidir. Bu tesislerde yalnızca yeni geliştirilen sırlama tekniğini bilen ayna ustaları çalışmıştır. Bu sırlama tekniğinin başka ülkelerin eline geçmemesi ve aynanın gizemini korumak için yemin etmiş cam ustalarının, adadan başka bir yere gitmelerine izin verilmemiştir. Tüm dünyanın merak ettiği ve yalnızca Murano adasındaki ustaların bildiği bu gizli ayna tekniğini şu şekilde açıklamak mümkündür:

Venediklilerin usulüne göre öncelikle ince bir kalay yaprağı düz bir yüzey üzerine yayılırdı. Daha sonra bu kalayın üstü de civa ile kaplanırdı. Civanın fazlasını sıkıştırarak aldıktan sonra üstüne kâğıt ve onun üstüne de levha konurdu. Civanın üstüne cam iyice oturduktan sonra aradaki kâğıt çekilirdi. Kâğıt çekildikten sonra kalaylı civa bir amalgam oluşturarak cama yapışır ve alt yüzeyini kaplardı. Son olarak da camın arkasında oluşan sırrı korumak için bir sırt geçirilirdi (Çetindağ, 2011: 6).

Aynanın M.Ö. 7 bininci yıldan başlayan tarihinde yaşamış olduğu en büyük sıçrama, Venedik'te geliştirilen bu sırlama tekniği sayesinde olmuştur. Venediklilerin, uzun bir süre titizlikle sakladıkları bu sır, Murano adasındaki cam tesislerinden, Fransızların kaçırdıkları dört usta tarafından ifşa edilmiş, böylece de aynanın sırrı çözülmüştür (Çetindağ, 2011: 6).

Fransızların, ayna sırlamasındaki büyük bir titizlikle saklanmaya çalışılan gizi Venediklilerden çalmalarının ardından, ayna imalatında hızlı bir artış olmuştur. Venediklilerin tekelinden kurtulan ayna yapımı, hızla çoğalmış; bu durum da son derece pahalıya satılan aynaların fiyatını bir nebze de olsa düşürmüştür. Bu tarihten sonra aynalar, dinî birer simge olmaları ve işlevsel kullanımlarının yanında dekoratif nesnelere olarak da günlük hayatta yer almaya başlamıştır:

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Barok Çağda çok zengin kabartma, oyma ve yaldızlı süslemelerle zenginleştirilmiş çerçeveler içinde büyük boy duvar aynası imalatına başlanmıştır. Bu tür göz alıcı aynaların en gösterişli örnekleri Fransa'nın Versailles ve Fontainebleau Sarayları'nda bulunmaktadır. Bugün müze olarak kullanılan Versailles Sarayı'nın en dikkat çekici mekânlarından biri "Aynalı Salon"dur ve bu salon için 483 parça camın kullanılmış olduğu bilinmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1991: 260).

16. yüzyılda Venedikliler tarafından geliştirilen aynanın cıvadan yapılan amalgamla sağlanan sırlama tekniği yaklaşık olarak 19. yüzyıla kadar kullanılmıştır:

XIX. yüzyılın ortalarına kadar tıbbi ve fiziki aletlerde kullanılan aynaların arka yüzü bakır ve kalay alaşımıyla kaplanmıştır. Aynı yüzyılda Alman kimyacı Liebig (1803-1873) camın üzerine çözeltiliyle gümüş kaplama yöntemini geliştirdi (Çetindağ, 2011: 6).

Liebig'in geliştirmiş olduğu bu teknik, günümüzde de aynanın sırlanması sırasında kullanılan tekniktir. Durgun su yüzeylerinden; parlatılmış taş ve ağaç gövdelerinden; parlatılmış metalden; camın farklı alaşımlarla sırlanmasının ardından ayna, 19. yüzyılda teknik bakımdan, bugün bildiğimiz ve kullandığımız anlamda imal edilmeye başlanmış ve tarihsel süreç olarak oldukça uzun bir zaman diliminde yolculuk yapmıştır.

Türk tarihinde ayna ile ilgili en eski tanıma, Kaşgarlı Mahmud'un *Divânu Lüğati't-Türk* adlı eserinde rastlanır. Bu eserde ayna ile ilgili üç adet açıklama yer almaktadır.

Bunlar: *-közñü* –ayna (Mahmud, 2014: 502)

- *kö.g* – aynanın yüzüne düşen pas. Bunlardan *kö.zñü.ke kö.gtiş-di* aynanın yüzeyine yeşillik ve pas düştü (Mahmud, 2014: 402)

- *ikiyüzlügközñü*- (iki yüzlü) ayna'dır (Mahmud, 2014: 368).

Kaşgarlı Mahmud'un ayna ile ilgili vermiş olduğu bu tanımlardan *kö.g* ve *iki yüzlügközñü* ifadeleri çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacaktır. Bu iki tanımın dışındaki diğer tanımda Eski Türklerde ayna kelimesinin *közñü* kelimesi ile ifade edildiği görülür.

İnsanoğlunun kendini görme arzusu, neredeyse kendi varoluşu ile birlikte başlamıştır. Günümüzde yapılan kazı çalışmalarının ardından bulunan kalıntılardan bunu anlamak mümkündür. İlk insanlara ait olan kalıntılar, korunma amaçlı ve süslenme amaçlı olarak ikiye ayrılır (Çetindağ, 2011: 4). Göçebe Hazarların yaşamış olduğu Macaristan topraklarında yapılan kazı çalışmalarında bulunan kalıntılarda erkek ve kadın cesetlerinin yanındaki eşyalar bu görüşü destekler niteliktedir:

Mezarda ikisi kadın ve ikisi de erkek olmak üzere dört ölü vardı. İskeletlerin sol tarafında bir at koşumu, at başlıklarına ait süsler ve plakalar saçılmıştı. Kadın cesedinin kafası civarında, madenden yapılmış bir ayna ve bir gerdanlığa ait inci taneleri bulunuyordu. Sol kolunun yanında telden yapılmış bronz bir düğme ve parmaklarının yanında gümüşten bir halka ve bir taş vardı. Erkek ölünün hemen başının yanında, demirden bir harp baltası vardı (Ögel, 1984: 232).

Çatalhöyük'te bulunan obsidyenden yapılmış ayna, insan yapımı aynaların atasıdır. Bu aynadan sonra, ayna yapımında metallerin kullanıldığı görülür. Altın, gümüş, bronz ve tunçtan yapılmış olan aynalar uzun yıllar insanlar tarafından kullanılmıştır. Ancak metallerin parlatılması yöntemiyle yapılan bu aynalarda, sıklıkla pas oluştuğu için kullanıma pek elverişli değillerdir. Öyle ki Kaşgarlı Mahmud'un *Divânu Lüğati't- Türk* adlı eserinde ayna maddesinde aynanın üzerindeki pas için özel bir terim yer almaktadır. *Kö.g* (aynanın yüzüne düşen pas) kelimesi, eski metal aynaların sık sık pas tutması sebebiyle günlük hayatın içinde yer alan bir terim olarak ortaya çıkmıştır.

Kadim bir tarihe ve kültüre sahip olan Anadolu ve Orta Asya toprakları pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve ticaret yolu üzerinde yer almaları nedeniyle pek çok medeniyet ve kültür ile etkileşim içine girmiştir. Bu nedenle diğer coğrafyalardaki antik medeniyetlerde yer alan mezara ayna bırakma geleneği Türk gelenekleri arasında da yer almaktadır:

Türklerin aynayla ilgili çok sayıda inançları onun, olaylar ve nesnelerin gizli, sihirli içeriğinden haber verdiği inancını aktarıyor. Ahıska Türkleri, Kurban Bayramında bir insan yattığı zaman yanına ayna ve su koyarsa rüyasında bahtını görebileceğine inanırlardı. Orta Asya şamanları da ruhları çağırarak istedikleri zaman su dolu cam veya aynaya bakarlardı. Anadolu'da 20. yüzyılın ortalarına kadar, defin merasimlerinde mezara tersinden bir ayna koyarlardı (Eliade, 2014: 81).

Göktürkler döneminde aynanın kullanımıyla ilgili yalnızca kalıntılardan değil, yazılı kaynaklardan da bilgi sahibi olunmaktadır. Bu döneme ait olan eserlerden Açura Yazıtları'nda aynadan bahsedildiği görülmektedir (Çetindağ, 2011: 10). Bu bağlamda köklü bir tarihe sahip olan Türklerde ayna kullanımı oldukça eskiye dayanmaktadır. Orta Asya'dan günümüze ulaşan kalıntılarda Maden Devri'ne ait ilk aynaların demir, çelik ve bronzdan yapıldığı anlaşılmaktadır (Çetindağ, 2011:6).

Eski Türklerde ayna ile ilgili en fazla ve yoğun bilgi şaman geleneklerinden öğrenilmektedir. Şaman geleneğinin önemli öğelerinden birisi olan ayna, şamanların ayinleri esnasında kullanılmaktadır. Şamanın, sihirli olduğu düşünülen bir davulu, geyik veya öküz boynuzlarıyla ve çeşitli kuş tüyleriyle süslenmiş külâhı vardır. Üzerinde gök ve yerin resmi bulunan davulu ile şamanın vecd içerisinde dans ederek girdiği trans sonrası ata ruhlardan bazı bilgileri öğrendiği düşünülür (Küçük vd., 2010: 10).

Şamanizmde ayna tasarımı çok işlevseldir. Şamanın "*başka dünyaları görmesini sağlar*"; ruhları "*toplamaya ve yerleştirmeye*" yarar. Bu dünyanın yansıması, yani ters çevrilmiş biçimi, öbür dünya olarak algılandığından, şaman aynaya bakarak öbür dünyayı seyreder. Ötesinde ayna, ölenlerin canlarının /ruhlarının gölgelerinin toplandığı bir kap, zarf ya da torba olarak inanca taşınır.

Şaman aynaya baktığında, başkalarına görünmeyen canların / ruhların gölgesini, genellikle kuş biçimli olarak algılar. Bu nedenle kimi topluluk şamanları, hırkalarının omuz başlarına kanat takar (Korkmaz, 2010: 136).

Toplum içerisinde şamanın özel bir yeri vardır. Yalnızca dinî/sihirli güçlerinden dolayı değil, şifacı yönüyle de toplumda saygı gösterilen, o toplumun düzenini sağlayan otoriter bir konumu da vardır. Şamanistik ritüeller oldukça özeldir. Şaman, özel tasarlanmış giysi ve materyallerle ayini başlatır:

Elbise üzerinde çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller (kuş şekilleri ya da arba denilen Erlik'in ülkesinde yaşadığına inanılan canavarın resmi gibi), yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesnelere yer alır. Şamanın âlemleri, dünyayı ve insanların canını, sonuçta evrenin yansımalarını görmesini sağlayan madenî ayna, güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da daire şeklinde kesilmiş nesnelere elbisenin üzerine ilâştirilebilir. Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklindeki bir nesne şamanın yeraltına inmek için kullandığı deliğin yerine geçebilir. Şamanın omuzunda ayrıca onun zorluklara olan dayanıklılığını ve gücünü simgeleyen bir demir zincir bulunmaktadır. Elbise üzerine takılan demir nesnelere kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan görevi görür. Madenî nesnelere canlı olduğu düşünüldüğü için bunların paslanmayacağına inanılır (Çoruhlu, 2002: 73).

Madencilik yönü oldukça kuvvetli olan Eski Türklerde, madenler dinî inanış ve yaşayışlarda da yerini almaktadır. Toplumda adeta bir kanaat önderi şeklinde yer alan şamanların kıyafetlerinde, yaşayışın ve kültürün izleri görülmektedir. Madenleri çok iyi bilen ve iyi işleyen Eski Türkler bu madenlere dinî bir takım özellikler de atfetmişlerdir. Bu nedenle de şamanın kıyafetinin pek çok yerinde madenî materyale rastlanır. Yine madenlerden yapılan ayna da yansıtma özelliği ile şamanın geçtiği yer altı, yer üstü ve gökyüzü gibi farklı boyutları yansıtma ve şamanın bu boyutlar arası yolculuğunda geçişleri sağlamaktadır:

Mançurya'nın kuzeyinde yaşayan çeşitli Tunguz topluluklarında (Khingan, Biraçen vb. Tunguz'larında), bakır aynalar önemli bir rol oynar. Bunların Çin-Mançurya kökenli oldukları bellidir, fakat bu nesnelere sihirsel anlamları kabileden kabileye değişir. Aynanın, şamanın "dünyayı görmesine" (yani dikkatini işine yoğunlaştırmasına), "ruhların yerlerini belirlemesine" ya da insanların ihtiyaçları üzerine düşünmesine, vb. yaradığı söylenir. V. Diószegi, Mançu-Tunguz dilinde "ayna" anlamına gelen *panaptu* teriminin, *pana*, "ruh, tin" (veya daha doğru olarak "hayalet veya gölge-ruh") sözcüğünden geldiğini göstermiştir. Demek ki ayna, gölge-ruhu içine alan bir kap veya yuva (-ptu)dır. Şaman aynaya bakınca ölmüş kişinin ruhunu görür (Eliade, 2014: 205).

Şamanistik ritüellerde, şamanın aynaya bakınca ölmüş kişinin ruhunu görmesi gibi Moğollarda yeraltının hâkim gücü sayılan Erlik, yanında gezdirdiği aynasında insanların girdikleri tüm günahları görmüştür (Beydili, 2005: 80-81). Bu bağlamda ayna ve metafizik âlem arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Şamanların transal yolculukları esnasında boyut değiştirerek, âlemler arasında yolculuk yapmasını ve insanlar ile tanrılar arasında iletişim kurmasını sağlayan ayna, insan için bilinmeyen dünyaya açılan bir kapı gibidir. Bu nedenle de aynaya, farklı kültürlerde ve inanışlarda pek çok anlam yüklenmiştir:

Aynaları metafizik âlemlerle irtibatlandırma geleneği birbirinden çok farklı kültür ve medeniyetlerde rastlanan ortak bir inanç veya hurafedir. Bu inancın izine hem tarihi kalıntılarda hem bilinen en eski metinlerde hem de şifahi kültür ve hurafelerde rastlanmaktadır. Aynaların olağanüstülük içerdiği yönündeki inanç, kültür ve medeniyetlerde çok farklı şekillerde tezahür etmiştir. Mesela kimi medeniyetlerde aynalarda perilerin, kimilerinde kötü ruhların ve kimilerinde de melek ve cinlerin yuvalandığı düşünülür. Ayrıca kimi medeniyetlerde ayna, kendisinden korkulan olumsuz bir obje, kimilerinde ise bir çeşit uğurdur. Aynanın uğursuzluğu kültür-gelenek ve hatta yörelere göre bile değişiklik gösterebilir (Çetindağ, 2011: 193).

Örneğin Eski Türk evlerinde aynaya sık sık bakmak adet olmadığı ve iyi karşılanmadığı için aynalar; odaların duvarına asılmaz, bunun yerine çoğunlukla, gümüşten yapılmış el ve minder aynaları kullanılırdı. Sık sık aynaya bakmak şer getireceği düşüncesi ile iyi sayılmadığı için de bu aynaların cam tarafı daima arkaya çevrilir ve arkalarındaki süslü kısım öne gelecek şekilde konurdu (Çetindağ, 2011: 9).

Yukarıda değinildiği gibi Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügati't- Türk* adlı eserinde ayna ile ilgili yaptığı açıklamalarda iki yüzlü köznü- (iki yüzlü) ayna ifadesini bu noktada açıklamak yerinde olacaktır. İki yüzlü köznü ifadesi, aynanın kullanımı ve aynanın şeklini ifade eden iki anlama sahiptir. İlki, Eski Türklerin kullandığı aynaların arka kısmındaki işlemeli taraf ile birlikte aynanın iki tarafı, iki yüzü vardır. Birinci yüz, aynanın camdan olan, insanın kendi görüntüsünü gördüğü yüzdür. İkinci yüz ise bu cam tarafın altta kalacak şekilde bırakıldığında üstte kalan işlemeli yüzdür. Bu işlemeli yüz, aynaya farklı bir görüntü vermektedir. Ters çevrilmiş aynalardaki bu işlemler aynanın farklı dekoratif nesneye dönüşmesine olanak sağlar. İki yüzlü köznünün ikinci anlamı ise, aynanın; metafizikle, insanın bilmediği âlemlerle olan ilişkisiyle temellenen anlamıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi aynanın, inanişâ göre farklı âlemlere, boyutlara açılan bir kapı olduğu düşünülür. Bu açıdan bakıldığında aynanın yine iki tarafı, iki yüzü vardır. Birincisi, insanın aynayı eline alıp baktığı, cam yüzeye yansıyan kendi görüntüsü; ikincisi ise Şamanların dinî ritüeller esnasında başka âlemlere geçiş yaparken aynayı kullanmasıdır. Bu nedenle evlerde kullanılan aynalara sık sık bakmak, başka âlemlere geçiş sağlanır korkusu ile iyi sayılmaz ve aynanın cam yüzeyindeki bu geçişlerin önüne geçebilmek için de ayna ters çevrilerek bırakılır ve arka kısmı camdan değil, genelde gümüşten ve üzerinde yoğun bir işçilikle hazırlanmış işlemler vardır.

İslami döneme ait olan aynalar arasında da Selçukluların kullanmış oldukları aynalar dikkat çekmektedir. Bu aynalar yine küçük boyutlu olup, ön yüzleri parlatılmış ve arka yüzleri ise kabartma motiflerle süslenmiştir. Tamamı yuvarlak olan bu aynaların arka yüzleri genellikle yıldızlara ait semboller ve efsanevi hayvan motifleriyle bezenmiştir (Sinemoğlu, 1991: 260).

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise aynalardaki süslemelerin daha da zenginleştiği ve aynanın boyutlarının çeşitlendiği görülür:

Osmanlılar altın, gümüş, yeşim, demir ve bronzdan yapılmış zengin bezemeli ve çoğunlukla saplı aynalar kullanmışlardır. XVI. yüzyılın II. yarısıyla XVII. yüzyıla tarihlenen bazı altın ve yeşim aynalar, Osmanlı sanatının ölçülü sadelik, zenginlik

ve sütun tekniğinin örnekleri olarak Topkapı Sarayı Müzesi'nin Hazine Dairesi'nde sergilenmektedir. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren de Batı sanatının tesirleriyle sarayların iç süslemelerinde, görkemli çerçeveler içindeki boy aynalarına yer vermeye başlanmıştır (Sinemoğlu, 1991: 260).

Genel olarak Türklerde aynanın tarihine bakıldığında, başlangıçta Batı medeniyetlerinde görülen gelişmelere paralel gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Esasen, Anadolu topraklarında bulunan ilk insan yapımı ayna ile Çatalhöyük ve Anadolu, tüm dünya tarihinde yerini alarak bir öncelik kazanmıştır.

Aynanın tarihine bakıldığında su, ayna yapma fikrinin ortaya çıkmasını sağlaması ve aynadan önce insanlara görüntüyü –ayna netliğinde olmasa da- yansıtması açısından oldukça önemlidir. Durgun su yüzeyleri insanoğlunun karşılaştığı ilk yansıtıcı yüzeylerden bir tanesidir ve pek çok mitte bu özelliği nedeniyle yer alır. Aynanın tarihi içerisinde suyun önemli bir yeri vardır. Eski çağlara dönüp bakıldığında, *suğun yansıtma özelliği ile aynanın ilk örneği (prototype)* (İşler, 2004: 199) olduğu görülür. Durgun su yüzeylerinden yansıyan görüntüler, ilk insanı şaşkına çeviren ve merakının artmasına neden olan görüntülerdir.

İnsanoğlunun ilk yapay aynayı ne zaman yaptığını tam olarak belirtmek imkânsızdır. Başlangıçta, muhtemel olarak su çukurlarının içine baktılar, sonra durgun sular ve diğer düz, yansıtıcı objeler arasında mantıksal bir ilişki kurdular (Pendergrast, 2003: 3).

İnsanın varoluşsal tecrübelerini ve varlığını anlamlandırma çabalarını anlatan mitler, insanın yaşamına en iyi tanıklık yapan anlatıların başında gelmektedir. Mitler, insanlığın içinde yaşadıkları evrenin dilini anlamaya çalışarak, bu evrenle uyumlu bir şekilde yaşam sürdürmenin ipuçlarını da içermektedir.

Yeryüzünde ikamet edilmiş her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda, insana ait mitler türemiştir ve bu mitler insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan ne varsa hepsinin esin kaynağıdır. Mitin, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarıncı olduğunu söylemek çok ileri gitmek olmayacaktır. Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojiye büyük buluşlar, uyku kaçırıcı düşler hep mitin o temel, büyümlü yüzüğünden fıskırır (Campbell, 2013: 13).

Toplumların, kültürlerin, sanatların ve edebiyatların başlıca kaynağını oluşturan mitler, insanın ayna fikrini düşünmesine, yansıtmanın gücünü görmesine ve aynada insanın kendi benliğini keşfetmesine de katkıda bulunmuştur. Narkissos miti de, insanın kendini ilk defa yansıtıcı bir yüzeyde görmesinin önemli tecrübesini anlatmaktadır. Bu mit aynı zamanda ayna ve insan benliği arasındaki ilişki açısından da önemlidir. İnsanın kendini görmesi, kendi görüntüsü ile benliği arasında ilişki kurması ve kendini tanımasını anlatır.

Tanrı Kephisos ile Nympha Liriope'nin oğlu olan Narkissos doğduğu zaman, anne ve babası kâhin Teiresias'ın yanına gitmişlerdir. Narkissos'u gören kâhin, Kephisos ile Liriope'ye çocukları için “kendi yüzüne bakmazsa çok ileri yaşa kadar yaşayacağı” kehanetini söylemiştir (Grimal, 1997: 527).

Teiresias'ın bu kehaneti, gelişme çağına gelen ve yakışıklı bir gence dönüşen Narkissos'un kaderi olmuştur. Çünkü kendisine âşık olan, dağ Nymphe'lerinden Ekho'yu (yankı) hor gördüğü, aşkına karşılık vermediği için cezalandırılan Narkissos, suda kendi yüzünü görüp, kendi hayaline âşık olmuş ve adeta eriyip gitmiştir (Necatigil, 2011: 103).

Simgesel anlamlarla çevrili olan Narkissos mitinin ayna tarihi içerisinde de önemli bir yeri vardır. Çünkü bu mit bugün durgun su yüzeylerinin, ilk insanlar tarafından ayna olarak kullanıldığını kanıtlar. Mitin başında yer alan pınarın özellikleri, ayna işlevi gören su yüzeyinin özelliklerini anlatır. Pınar, böylesine yüksek ve mükemmel yansıtma gücüne sahip olduğu için de Narkissos, su ve dağ perilerini kendine âşık eden güzel yüzünü, güçlü bedenini ilk kez ve oldukça net bir biçimde görebilmiştir.

“Sembolik olanın matrisi” ayna, kimlik arayışına eşlik eder. Aynayla ilk karşılaşmada büyülme ve mucizevi olanı yakalayabilmek için mit ya da folklorun görselleştirilmiş anlatısına başvurmak gerekir: Narkissos insanın kendisiyle bu şaşırtıcı karşılaşmasının ilk kahramanıdır (Melchior-Bonnet, 2007: 18).

Narkissos ölümünün ardından yalnızca nergis çiçeğini değil, uzun yıllardır kullanılan kendi adını taşıyan bir de terim bırakmıştır. Bu terim, Narsisizm ya da Narkissosculuk, yani kendine aşırı hayranlıktır:

Narkissos kendi imgesini gözleye gözleye ölür. Ruh ayrıştırmasında “libido” dediğimiz enerji önce kendi üstüne yönelir, sonra ben'le başkası arasında bölüştürülür, bu enerji daha sonra başkalarından uzaklaşıp ben'e bağlandığında narkissosçu eğilimler oluşur. Kişiliğin gelişimde narkissosçu evre ilksel evredir (Timuçin, 2000: 249).

Görüntü yansıtıcı olarak ayna genel olarak mitlerde “güç”ün göstergesi, simgesi olarak yer almaktadır. Genellikle büyük yansıtıcı güneş ile bağlantı kurularak kullanılan ayna örneğin, Japon mitolojisinin en büyük tanrıçalarından Amaterasu'nun da simgeleri arasında yer alır. Amaterasu, İzanagi ve İzanami'nin birlikte yarattıkları güneş tanrıçasıdır.

Doğumundan itibaren Amaterasu, bütün evreni aydınlatan bir parlaklıkla ışımaya başladı. İzanagi ve İzanami, en küçük çocuklarına hayran olmuşlardı. “Pek çok çocuğumuz var ama hiçbirisi bizim güzel Amaterasu'muzla karşılaştırılmaz” dedi İzanagi. “Bu büyük tanrıçaya kesinlikle bizim ülkemiz yetmez. O göklere ait, oradan bütün evreni aydınlatılabilir. Büyüdüğü zaman onun göklerin merdivenlerine tırmanmasına izin vermeliyiz” (Rosenberg, 2000: 581).

Güneş Tanrıçası ve Ana Tanrıça olarak Amaterasu Japon mitolojisinde, yaşamın devamlılığını sağlayan tanrıçadır. Bir gün kardeşi Yeraltı Tanrısı Sosa-no-wo'ya kızıp sarayını terk etmiş ve anne arketipinin simgesel temsili olan taş bir mağaraya girmiştir. Amaterasu'nun ortadan yok olması nedeniyle adeta yaşam da durmuştur. Her yer karanlığa gömülmüş, gün ışığı göremedikleri için bitkiler solmaya başlamıştır. Bu durumun sona ermesi ve Tanrıçalarının geri gelmesini sağlamak isteyen bütün tanrılar, Amaterasu'nun kendini kapattığı mağaranın önüne gelip ona güzel dokunmuş kumaşlar, pahalı mücevher, tarak ve ayna gibi pek çok özel hediye sunup onun mağaradan çıkmasını sağlamışlardır (Rosenberg, 2000: 586-587).

Yunan mitolojisinde Dionysos'un Hera tarafından öldürülme sahnesinde de ayna yer almaktadır. Zeus'un oğlu olan Dionysos, Zeus'un ülkede olmadığı bir zamanda Hera tarafından kaçırlır. Tahtını emanet ettiği küçük oğlunun güvenliği için muhafızlarına emanet eden Zeus, muhafızlarının ihanetine uğrar. Hera'nın rüşvet ile kandırdığı muhafızlar, küçük Dionysos'a eğlenmesi için oyuncaklar verir ve ustaca yapılmış bir ayna ile Dionysos'u bir çalılığın içine çekerek vahşice öldürürler (Frazer, 2004: 312- 315).

Ayna, Yunan mitolojisinde ayrıca Afrodit'in simgelerinden biridir. Güzellik Tanrıçası Afrodit, çoğunlukla aynada tehlikesiz olan kendi güzelliğini izlemiştir (Gardin vd. 2014: 81). Ayna, insanın varoluşunu temsil eden bedeninin görüntüsünü aktarması nedeniyle, tarih boyunca insanın ilgisini çeken ve kendi görüntüsünü görüp, kendini anlama ve anlamlandırma yolunda ihtiyaç duyduğu bir nesnedir. Görme, bakma ya da yansıtmayı içeren ayna bu nedenle kişiyi var ederek, canlının temsilini oluşturur.

İnsan tarih öncesinden beri kendi görüntüsüyle ilgilenmiş ve yansımaları keşfedebilmek için her türlü yöntemi kullanmış, bu amaçla siyah ve parlak taşlar ve su kaplarından yararlanmış. Narkissos ya da Perseus mitleri bu yansıtıcı yüzey merakına tanıklık ederler (Melchior-Bonnet, 2007: 23).

Narkissos mitinde, pınarın durgun su yüzeyi ayna görevini üstlenmiş ve mitik kahramanın ilk kez yansıtıcı bir yüzeyle karşılaşmasına olanak sağlamıştır. Perseus miti de tıpkı Narkissos miti gibi, ilk insanların ayna olarak kullandıkları nesnelere ilgili bilgi verir. İlk insanlar yalnızca durgun su yüzeylerini değil, aynı zamanda yansıma özelliğine sahip olan kalkan gibi parlak ya da parlatılmış nesnelere de ayna olarak kullanmışlardır:

Perseus, Jupiter ile Danae'nin oğluydu. Büyükbabası Acrisius, ölümünün torununun elinden olacağını söyleyen bir kehanet yüzünden dehşete kapılmış ve annesiyle oğlunu bir sandığa kilitleyerek denizin ortasına bırakmıştı. Seriphus'a kadar sürüklenen sandık bir balıkçı tarafından bulundu. Balıkçı, ana oğlu ülkenin kralı Polydectes'e teslim etti. Kral onlara çok iyi davrandı. Perseus büyüyünce Polydectes onu ülkeyi yerle bir etmeye başlayan korkunç canavar Medusa'yla savaşa gönderdi. Medusa bir zamanlar saçlarıyla ünlü güzel bir genç kızdı, ama güzelliğine güvenip Minerva'yla aşık atınca tanrıça onun cazibesini sökülmüş ve güzelim lülelerini de tıslayan yılanlara dönüştürmüştür. Yaşadığı mağaranın her yerinde, hasbelkader ona bakmaya kalkan ve onu gördüğü anda taşlaşan insan ve hayvanlar vardı. Perseus ise Minerva ve Mercurius'un gözdesiydi. Minerva ona kendi kalkanını, Mercurius ise kanatlı sandaletlerini vermişti. Perseus, Medusa uyurken yanına yaklaştı, ama ona doğrudan doğruya bakmamak için elindeki kalkanla yansıyan görüntüsünü kullandı. Sonra da Medusa'nın başını kesip Minerva'ya verdi. O da kesik baş kalkanının (Aegis) tam ortasına taktı (Bulfinch, 2011: 138).

Narkissos mitinde, üzerinde herhangi bir lekenin, gölgenin düşmediği durgun, pırl pırl parlayan pınarın suyu, ayna işlevini görmüştü. Perseus mitinde ise, Perseus'un elinde tuttuğu kalkan, yani parlak bir metal yüzey ayna görevini üstlenmiş; bu parlak metal yüzeyden yansıyan kendi görüntüsü nedeniyle de Medusa taşla dönüşmüştür.

Toplum içerisinde yaşayan bir varlık olarak insan, içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu değer ve düşüncelere koşut bir yaşam sürdürür. Bir toplumdaki en genel anlamıyla değer

ve düşünceler sistemi kültürü oluşturur. Yapı olarak devingen bir özelliğe sahip olan kültür, toplum dinamikleri ile birlikte gelişebilir, yenilenebilir ve farklı kültürlerle etkileşim içine girip bünyesine farklı öğeleri de katabilir. Ancak en kısa ve öz tanımıyla kültür nedir sorusuna cevap aranırsa: *Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür* (Sayar-Dinç, 2009: 156) denilebilir.

Böylesine bir bütünlüğe sahip olan kültür, toplumun kuşaklar boyunca nesilden nesile aktardığı inanç ve ritleri bünyesinde barındırır. Aktarılan bu öğeler, içgüdüsel olmayan, çeşitli öğrenme süreçleriyle nesilden nesile geçen tüm insan eylemlerini ifade eder (İnanç, 2014: 48). Aynanın kültürde yansımalarına bakıldığında, ayna ile ilgili kuşaklar boyu süregelen ve günümüzde de varlığını devam ettiren pek çok inanışın olduğu görülür.

Mitik düşüncede aynanın, bu dünya ile öbür dünya arasındaki sınırı sembolize ettiği düşünülür. Ayna, genellikle karanlık dünyanın bilinmeyen güçleriyle ilintili olarak düşünüldüğü için bir evde aynanın kırılması hayra yorumlanmamış ve aynanın kırıldığı evden birinin başına kötü bir şey geleceğine dair bir inanış oluşmuştur (Beydili, 2005: 80).

Türklerin aynayla ilgili çok sayıda inançları onun, olaylar ve nesnelere gizli, sihirli içeriğinden haber verdiği inancını aktarıyor (...).Türk halklarının sihirli hikâyelerinde, öbür dünyada doruğu gökyüzüne dokunan iki dağ arasındaki sandıkta bulunan ve bütün dünyayı gösteren bir aynadan bahsedilir. Bu dağları sadece “Simurg” aşabilir. Dünyayı gösteren ve olayların gizli içeriğini aktaran o aynayı elde etmek için aynı yoldaki ulu ağacın az ilerisinde yaşayan ve “Simurg”un yavrularını yiyen ejderhayı öldürmek gerekir (Beydili, 2005: 81).

İnsanların aynadan korkmasından, ayna aracılığıyla cin, peri gibi farklı boyutlara ait oldukları düşünülen varlıklarla bir araya geleceği düşüncesinden dolayı ayna, önemli bir simge haline gelmiştir. Aynanın simgeleştirilmesinin altında yatan neden ise insanın bilinmeyene karşı geliştirdiği endişedir. Özellikle yeni doğum yapmış, loğusa kadınlar için aynaya bakmanın şerri ile ilgili inanışlar vardır:

Ahlat'ta loğusa hanım aynaya bakmaz. Zira 40 gün cinler loğusanın başına tebelleş olurlar. Aynaya bakar veya yalnız bırakılırsa cinler veya “Deniz Karısı” loğusanın ciğerini yerler. Bu bulguda al ruhu, halk inanışlarında cin olarak algılanmıştır (Kafat, 2012: 64).

Aynanın “olumsuz güçlere” açık olması nedeniyle sahip olduğu olumsuz sembollerin yanında, aynanın parlaklığı ve berraklığının, temiz ve olumlu düşüncelerle farklı şekilde yorumlandığı da görülmektedir:

Türk folklorunda ayna, aydınlığın, el değmemişliğin simgesidir. Geleneksel düğünlerde, gelin alayı önünde götürülen süslü ayna, gelinin bakireliğini simgeler. Gelin oğlan evine ayak bastığında, aydınlık dileğiyle yüzüne ayna tutulur.

Yeni bir eve taşınırken önce ayna ve Kuran götürülür ve yüksekçe bir yere asılır. Yola çıkanın ardından yolu ve şansını açık olsun diye, gittiği yöne doğru, açıklık bir yere ayna yerleştirilir. Olumlu yönde simgelediklerine karşı ayna ile ilgili olumsuz inanışlar da vardır. Gece aynaya bakanın ömrünün kısa olacağı, küçük çocuklar

aynaya baktırılırsa şaşı ya da deli olacakları, karanlık bastıktan sonra komşuya ayna vermenin ya da ayna kırmanın uğursuzluk getireceği, hiçbir etken olmadan ayna kırılırsa ölüme işaret olduğu, bunlardan en yaygın olanlardır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, t.y. 1117).

Aynanın diğer bir olumlu kullanımı da eski Türk geleneklerinde, bebeklerin beşiklerine şans ve uğur getirdiği için takılan küçük aynalardır. Şiirlerde ve ninnilerde aynalı beşik ifadesi sıklıkla yer alır (Çetindağ, 2011: 57). Aynanın bir diğer olumlu kullanımı, top aynalardır. Eskiden dükkânların kapılarına zincirle top ayna asılır ve bu aynalar aracılığıyla, dükkânın içinde oturan kişi sokağı seyredebilir ve sokaktan kimlerin gelip geçtiğini öğrenebilirdi (Pala, 1999: 50). Yine Anadolu'da insanın kötü gözlerden ve nazardan arındırılması için yapılan kurşun dökme işlemi sırasında nazarı çekmesi için kalbur ya da gözerin içine; ayna, kaşık, kullanılmamış süpürge sapı, üzerlik, su, ekmekek, yağ, çocuk ayakkabısı ya da terliği konulurdu.

Aynanın metafizik âlemlerle ilintilendirilmesinin ardından, ayna aracılığıyla geleceği görüp, gelecekte haber verme esasına dayanan büyücülük ve falcılıkta ayna sıklıkla kullanır hale gelmiştir:

Ayna, büyücülük ve falcılıkta etkili olduğuna inanılan ışın yansıtıcı sırlı cam... Aynanın büyüde etkili olduğu ve gelecekte haber verdiği inancı pek eskidir. Hıristiyanların kutsal kitabı İncil'de de sözü geçer. Aynanın, görebilme niteliği olan gözlerle pek uzakları (dünyanın öbür ucu gibi) gösterdiğine de inanılmıştır (Hancerlioğlu, 2013: 69).

Özellikle küre şeklindeki aynalar, gelecekte haber verdiğini iddia eden bilicilerin adeta vazgeçilmez bir parçasıdır. Küre şeklindeki ayna, şekli itibarıyla küçük bir dünyayı andırır. Dünyanın sahip olduğu yuvarlak şekle sahip olan bu aynalara bakan biliciler, aynanın içine odaklanarak bakıp, ayna yüzeyinde gelecekte olacaklara dair beliren şekilleri değerlendirip, kişinin geleceği ile ilgili bilgi verir.

Eski Türklerde aynanın geleceği bildirme yetisi ile ilgili inanışlar vardır. Bunlardan bir tanesi ayna bakısıdır. Bu inanışa göre, çeşmeye asılmış aynada beliren görüntülere bakılarak gelecekte haberdar olunurdu (Acıpayamlı, 1978: 19). Ayna bakısında, aslında iki tane yansıtıcı kullanılır. Bunlardan biri, çeşmeden akan suda oluşan yansıma, diğeri de aynanın yüzeyinde oluşan yansımadır. Daha önce Ahıska Türklerine ait bir ritte de Kurban Bayramı'nda yatağın yanına ayna ve su koyan birinin rüyasında geleceğini göreceğine dair olan inançtan bahsedilmiştir. Sarıkamış'ta da genç kızlar, ayın muayyen zamanlarında, su, ayna ve ayın yansıyan ışığından hareketle gelecekteki kismetleri ile ilgili tahminlerde bulunurlar (Kalafat, 2009: 28). Buradan da anlaşılacağı üzere insanlar ayna ve suyu güçlü yansıtıcılar ve görücüler olarak değerlendirmişlerdir. Günümüzde de hâlâ ayna gibi yansıtıcı özelliğe sahip olan su ile fala bakıp, gelecekte haber verme geleneği devam etmektedir.

Türk kültüründeki inanışlar ve gelenek-görenekler aynanın farklı kullanım şekillerine ve bir nesne olarak farklı farklı şekillere sahip olmasına neden olmuştur:

Türklerde saplı el aynaları ile sapsız minder aynaları çok yaygındı. Önceleri ahşap çerçeveli olan bu aynalar daha sonradan metal bir çerçeve içine alındı. Ahşap olan-

ların kenarları ve arkaları genellikle sedef kakmalıydı. Metal olanlar ise gümüşten veya tombaktan yapılırdı ya da altın kaplanırdı. Arkası kabarık olanlara “kabarak ayna” denirdi. Aynaların değerli taşlarla bezeli olanları da vardı. El aynaları dik-dörtgen, yuvarlak ya da oval biçimli, minder aynaları ise çoğunlukla yuvarlaklı. Her zaman aynaya bakmak iyi sayılmadığından, minder aynaları genellikle bezemeli arka yüzleri dışa gelmek üzere duvara asılırdı (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004: 156-157).

Son söz olarak neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan ayna, çağlar boyunca hem kullanım olarak hem de sahip olduğu simgesel anlamlar ile insan hayatında önemli bir öge olarak kendine yer edinmiştir. Ayna, yalnızca görüntü yansıtan bir nesne olarak değil, dinî ayin ve ölüm sonrası ritlerde de kullanılmıştır. Bu nedenle ayna, insanoğlu tarafından en fazla simgeleştirilen nesne olmuştur. Çünkü aynanın, dinî ayin ve ölüm sonrası ritlerde kullanımı, onun yansıtma özelliğine farklı anlamlar yüklenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda farklı kültürlerde oluşan ayna ile ilgili farklı inanışlar, günümüzde hâlâ yaşamaktadır.

İnsanlık tarihinin en eski nesnelere olan aynanın kültüre olan yansımaları kadar, edebiyata ve felsefeye de yansımaları olmuştur. İnsan hayatının önemli bir parçası olarak ve yüzyıllar boyunca farklı ritlerde kullanılarak sembolleştirilen aynaya, uğraş alanı insan olan edebiyat ve felsefe bilimi tarafından sıklıkla farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Anderson, M. (2008). *The book of the mirror: An interdisciplinary collection exploring the cultural story of the mirror*. New Castle: Cambridge.
- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt Kitap.
- Bulfinch, T. (2011). *Bulfinch mitolojileri*. İstanbul: Pinhan.
- Campbell, J. (2013). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı.
- Çetindağ, Y. (2011). *Ayna kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabalıcı.
- Eiade, M. (2014). *Şamanizm*. Ankara: İmge.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın dal dinin ve folklorun kökleri I*. İstanbul: Payel.
- Gardin, N., vd. (2014). *Larousse semboller sözlüğü*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü Yunan ve Roma*. İstanbul: Sosyal.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Dünya inançları sözlüğü dinler, mezhepler tarikatlar, efsaneler*. İstanbul: Remzi.
- İnanç, H. (2014). Çağımızın toplumsal algısını temsil eden parametrelerden ‘kimlik’, ‘kültür’ ve ‘uygarlık’ kavramlarının sosyo-politik analizi. İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Cilt I / Sayı: I,35-57.

- İşler, E. (2004). *Andre Gide'i mitlerle okumak*. Ankara: Anı.
- Kalafat, Y. (2009). *Halk inançlarından mitolojiye-I*. Ankara: Berikan.
- Kalafat, Y. (2012). *Türk kültürlü halklarında mitler*. Ankara: Berikan.
- Korkmaz, E.(2010). *Simgeler sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Küçük, A. vd.(2010). *Dinler tarihi*. Ankara: Berikan.
- Mahmud, K. (2014). *Divanu lugati't Türk giriş- metin- çeviri- notlar- dizin* (A.B. Ercilasun - Z. Akkoyunlu (Hazırlayanlar). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Melchior-Bonnet, S. (2007). *Aynanın tarihi*. Ankara: Dost.
- Necatigil, B. (2011). *Mitologya sözlüğü*. İstanbul: Sel.
- Pala, İ.(1999). *Ansiklopedik divan sözlüğü*. İstanbul: Ötüken.
- Pendergrast, M. (2003). *Mirror mirror a history of the human love affair with reflection*. New York: Basic Books.
- Rosenberg, D. (2000). *Dünya mitolojisi büyük destanlar ve söylenceler antolojisi*. İstanbul: İmge.
- Ögel, B. (1984). İslamiyetten önce Türk kültür tarihine giriş. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu. VII. Dizisi, Sayı 42.
- Sayar, K.; M., Dinç (2009). *Psikolojiye giriş*. İstanbul: Dem.
- Sinemoğlu, N. (1991). *Ayna. Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi, IV. Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Timuçin, A. (1992). *Düşünce tarihi*. İstanbul: BDS.
- Timuçin, A. (2000). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Bulut.

Ansiklopediler:

- Ana Britannica genel kültür ansiklopedisi (2004). III. Cilt. İstanbul: Ana.
- Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi, III. Cilt. Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Gelişim Hachette alfabetik genel kültür ansiklopedisi (1983). İstanbul: Gelişim.